

tikkelissa käydään läpi rahapelitutumukseen liittyviä menetelmällisiä kysymyksiä, silloinkin lähinnä heittoina. Monitieteinen lähestymistapa tarjoaa rahapelaamisen tutkimukselle yllin kyllin hedelmällisiä lähtökohtia ja pelaamisen luonnetta avaavia teoriaketjuja, mutta samalla aiheen erityislaatuisuus ja sosiaalisia koodeja täynnä oleva maailma tuntuisi tarvitsevan itsenäistä metodologista pohdintaa. Teoksen arvoa tämä puute ei kuitenkaan vähennä. Ennemmin se osoittaa, että ala on avoinna kehitykselle.

Kirjoittaja työskentelee maantieteen tohtorikoulutettavana Helsingin yliopistossa Suomen Akatemian rahoittamassa projektissa "Maisema, ikonit ja kuvat".

Selkokieli ja ymmärtämisen mahdollisuus

■ VESA HEIKKINEN

Auli Kulkki-Nieminen: *Selkoistettu uutinen. Lingvistinen analyysi selkotekstin erityispiirteistä*. Tampere University Press 2010.

Nykyisessä tekstiyhteiskunnassa kielenkäyttöä leimaavat pirstaleisuus ja ymmärtämistä. Kohtaamme päivittäin monia luonnollisia kieliä, kuten suomea, ruotsia ja englantia. Kohtaamme puhe- ja kirjakieltä sekä niiden yhdistelmiä esimerkiksi sosiaalisessa mediassa. Kohtaamme vanhoja, uusia ja keskenään sekoittuvia tekstilajeja, eri alojen ammatti- ja harrastuskieliä, erilaisia persoonallisia tyylejä, aluemurteita, muuta puhekielisyttä ja niin edelleen.

Herää kysymys: onko meillä edellytyksiä ja mahdollisuuksia viestiä toisillemme käsitettävästi ja tajuta toistemme tarkoituksia? Yleensä uskotaan siihen, että selkeän yleiskielen eli selväkielen käyttö riittää, jos halutaan tavoittaa laaja yleisö. Ainahan sitä tosin ei edes tavoitella esimerkiksi tieteen, talouden tai lainsäädännön kentällä.

Selvä yleiskielikään ei ole tarpeeksi selvää kaikille kansalaisille. Suomessa on 200 000–300 000 selkokieltä tarvitsevaa ihmistä, ja määrä kasvaa. Tarvitsijoita on paljon, esimerkiksi vanhukset, kehitysvammaiset ja maahanmuuttajat.

Niin selväkielen kuin selkokielenkin näkökulmat ovat olennaisia, kun mietitään ihmisten tasavertaisuutta, yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta ja vaikkapa demokration mahdollisuuksia. Miten esimerkiksi lait voivat olla kaikille samat, jos osa kansasta ei ymmärrä niistä juuri mitään? Miten viranomaistiedottaminen onnistuu, jos päätösten, esityslistojen ja tietoteiden salat eivät valkene kansalaisille? Millaista voi olla sellaisten ihmisten aktiivinen kansalaisuus, jotka eivät pysty ymmärtämään oikeuksiaan eivätkä velvollisuuksiaan? Miten käydä keskustelua yhteiskunnan suunnasta, jos ei pysty ymmärtämään puolueiden ohjelmajulistuksia eikä poliitikkojen puheita? Miten tieteen tuotoksista kerrotaan ei-tieteilijöille?

Samalla kun selkokieltä tarvitsevien määrä kasvaa, lisääntyy tarve tutkia selkokieltä ymmärrettävyyden ja moninaisten tekstilajien näkökulmasta sekä siitä näkökulmasta, mikä on selkokielen suhde yleiskieleen, vallankin selvään yleiskieleen. Tähän tarpeeseen vas-

taa mitä mainioimmin Auli Kulkki-Niemisen lingvistinen analyysi selkotekstin erityispiirteistä. Kulkki-Niemisen tutkimus on väkevä puheenvuoro myös keskustelussa yleiskielen olemuksesta ja tarpeesta.

Merkityksen monta puolta

Kulkki-Niemisen keskeisenä tutkimustehtävänä on selvittää, millaisia kielellisiä keinoja käytetään muokattaessa *Suomen tietotoimiston* yleiskielisiä uutisia selkouutisiksi ja mitkä piirteet erottavat selkoviestinnän yleiskielestä. Tekstiaineistona on viisikymmentä *Selkouutiset*-lehdessä ilmestynyttä uutista ja niiden taustalla olevat STT:n uutiset.

Toinen merkittävä aineisto on neljän selkokirjoittajan haastattelut. Niiden avulla pyritään luomaan yleiskäsitystä selkokielen asemasta ja selkokirjoittamisen prosessista. Lähtökohta on käytännöllinen, ja tutkimuksen eittämatön vahvuus onkin kiinnostava aineisto ja sen erittely sekä tämän pohjalta syntyvä kokonaiskuva selkokielestä ja sen tuottamisesta.

Teoreettis-metodisena lähtökohtana on lingvistinen tekstianalyysi, jossa sovelletaan M. A. K. Hallidayn systeemis-funktionaalisen kieliopin perusteita. Tutkimusasetelmassa korostuvat kielenkäytön kontekstuaalisuus, tekstien väliset suhteet ja ennen kaikkea merkityksen olemus kaikessa moninaisuudessa. Merkityksellä on monta puolta: kielelliset valinnat ja tekstit viittaavat kielenulkoiseen todellisuuteen ja ottavat kantaa siihen; ne rakentavat ihmisten välistä vuorovaikutusta ja asettuvat merkityskokonaisuuksina joihinkin toimintoihin ja tekstilajikehyksiin.

Moninäkökulmamenetelmä tuo esiin aineistosta monia kiinnostavia puolia, vaikka voikin olla metodina hieman ristiriitainen. Tarkoitus on luoda kuvaa tekstien moninaisista merkityksistä, mutta tähän ei päästä muuten kuin pilkkomalla teksti ja merkitykset osiksi. Tässä prosessissa saattaa olla vaarana se, että tekstejä ei pystytä tarkastelemaan kaikessa moninaisuudessaan, vaan erityisesti niistä näkökulmista, jotka tuntuvat tukevan tutkijan hypoteeseja. Kulkki-Nieminen kuitenkin välttää tämän sudenkuopan. Merkitysanalyysit tekevät oikeutta aineistolle.

Selkotekstien merkitysten analysoinnissa korostuu se, että selkoteusti on laadittu erityisesti vastaanottajaa mieltien: vastaanottajan tulisi pystyä ymmärtämään viesti. Tutkimuksen mukaan yleiskielisen tekstin selkoistaminen muuntaa tätä vuorovaikutusmerkitystä esimerkiksi siten, että sanottava esitetään eri tavoin ”lievempänä” kuin lähtötekstissä. Lähtötekstissä lukijaa velvoittava kohta saatetaan esittää selkotekstissä mahdollisuutena.

Myös toisten tekstien referointi on selkoteksteissä yksinkertaisempaa kuin lähtöteksteissä. Esimerkiksi johtolauseissa turvaututaan yleiskielistä uutista useammin *sanoa-* ja *kertoa-* verbeihin. Puhumista kuvailevia ja asiaa kommentoivia rakenteita käytetään harvemmin. Siinä missä STT:n uutisissa yleensä osoitetaan lainauksen lähde, selkotekstissä käytetään paljon ”vapaata epäsuoraa esitystä” eikä lähdeä välttämättä mainita. Tällainen esitystavan yksinkertaistaminen vaikuttaa muun muassa siten, että selkotekstin tuottajan ja vastaanottajan välille saattaa syntyä hierarkkinen ohjaileva suhde.

Siksi selkotekstin vuorovaikutusta leimaakin välillä opettavaisuus, arvioidaan tutkimuksessa.

Tekstien ymmärtämisen kannalta olennaista on myös se, millaisen maailman teksti luo. Selkotekstet ovat yleensä lähtötekstejä konkreettisempia ja havainnollisempia. Tähän pyritään esimerkiksi muuttamalla kerronnan näkökulmaa ja sitä, millaisia verbejä ja lausetyyppejä maailman kuvaamisessa käytetään. Siinä missä STT:n uutisessa sanotaan, että ”Nokian viisi suurinta myyntimaata olivat Yhdysvallat, Kiina – –”, selkouutisessa sanotaan, että ”Nokia myy eniten kännyköitä Yhdysvaltoihin, Kiinaan – –”. Selkoistaminen näkyy myös siinä, että numerotiedot esitetään usein yleistävinä vähene-, lisäänty-, kasvaa- ja muuttuu-pelkistyksinä. Yksityiskohtaisen numerotiedon lisäksi vältetään kielikuvia.

Selkoistettaessa kiinnitetään huomiota myös sanoja ja lauseita suurempiin kielenkäytön yksiköihin ja tekstikokonaisuuden rakenteeseen. Selkoteksteille on tyypillistä esimerkiksi se, että tekstit rakentuvat ”pysyvän teeman” ja siihen toistuvasti viittaavien ilmausten varaan: niinpä selkouutisen kaikki virkkeet voivat alkaa uutisen kannalta keskeiseen henkilöön viittavalla sanalla.

Ymmärrettävän kielen kaipuu

Tekstin mukauttaminen selkokieli- seksi on vaativa tehtävä. Tutkimusta varten haastatellut selkokirjoittamisen asiantuntijat ovat yksimielisiä siitä, että selkoistamisen lähtökohtana on alkuperäisen tekstin tarkka lukeminen ja että mukauttamiseen liittyy tulkintaa.

Tutkimukseen sisältyvien haastattelukatkelmien perusteella sel-

koistajat tiedostavat vahvasti kielenkäytön perusluonteisen ongelman: Mitä tahansa kielellistä valintaa ja valinnoista rakentuvaa tekstiä voidaan tulkita monella tavalla. Siinä missä selkoistaminen on ”uudelleen kirjoittamista”, tekstin lukeminen on aina uudelleenmerkityksellistämistä, merkitystenantoa kulloisessakin tekstiyhteydessä ja lukutilanteessa.

Erityistä ja omanlaistaan selkoistamisesta tekee systemaattinen lukijan miettiminen. Mitä oletettu lukija voi ymmärtää? Mitä häneltä voi edellyttää? Mitä oikeastaan ovat sellaisia kielellisiä, tekstuaalisia ja tekstilajeihin liittyviä valintoja, jotka tekevät tekstistä ymmärrettävää mahdollisimman monille? Toisaalta selkoistaja joutuu miettimään sitäkin, että alkuperäisen tekstin keskeinen informaatio sisältö välittyisi lukijalle. Asioiden yksinkertaistaminen ei todellakaan ole ongelmantonta. Lukija pitää ottaa huomioon, mutta samalla pitää välttää luomasta käsitystä tyhmästä lukijasta. Lisäksi selkoistetun tekstin pitäisi olla kiinnostava, esteettisesti elämyksellinen ja niin edelleen.

Auli Kulkki-Niemisen tärkeä tutkimus tuo monipuolisesti esiin sekä selkoistamisen käytännön kysymyksiä että kielitieteellisen ymmärrettävyyksanalyysin mahdollisuuksia ja ongelmia. Moninäkökulmainen merkitysten analysointi on haastava tehtävä, mutta tässä tapauksessa se tuottaa antoisia tuloksia, myös siitä näkökulmasta, millainen on uutinen tekstilajina. Hieman epäselväksi minulle jää, miten selkoteusti sijoittuu siinä käsitteiden verkostossa, johon kuuluvat sellaiset oliot kuin rekisteri, tekstilaji ja tyyli.

Tutkimuksessa päädytään korostamaan sitä, että selkoistajal-

ta edellytetään herkkyyttä tekstilajien konventioille ja ilmaisutavoille. Tätä samaa herkkyyttä voi edellyttää myös yleiskielen käyttäjiltä ja miksei erikoiskieltenkin käyttäjiltä. Esimerkiksi meillä tieteen kielen ammattilaisilla voisi olla opittavaa tekstien selkoistajilta.

Kirjoittaja on suomen kielen dosentti ja erikoistutkija sekä *Säädöskieli ja sen ymmärrettävyys* -hankkeen vastuuhenkilö Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa.